

Sürdürülebilir İK: Geleceği şekillendiren stratejik kaldıraç

İK'DA YAPAY ZEKÂ: ETİK İLKELERDEN ALGORİTMİK KARARLARA

Rana Günay Hoffman*

py@peryon.org.tr

Uluslararası kurumların yapay zekâ ve etik yaklaşımla ilgili tavsiye kararları, yapay zekâ sistemlerinin insan hakları, insan onuru, adalet, şeffaflık ve insan denetimi gibi temel ilkelere uygun şekilde geliştirilmesi gerektiğini vurguluyor. Bu nedenle yapay zekâ, yalnızca teknik bir araç olarak değil, toplumsal etkileri ve etik ilkeleri gözetmesi gereken bir aktör olarak da ele alınmalı. Bu yaklaşım, insan kaynakları uygulamalarında yaşanabilecek sorunları da bertaraf edecektir.

“Hayatın en üzücü yanı, bilimin bilgi toplama hızının toplumun bilgelik edinme hızından daha yüksek olmasıdır.” Isaac Asimov’un bu tespiti, yapay zekânın karar alma süreçlerine entegre edildiği günümüzde daha da anlam kazanıyor. Teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişirken, etik ilke ve değerlerle uyumlu bir toplumsal bilgelik aynı hızla gelişemeyebiliyor. Bu nedenle, yapay zekânın etik bir anlayışla yönlendirilmesi, her zamankinden daha kritik bir ihtiyaç haline geliyor.

Bu hız ve bilgelik arasındaki denge sorunu, özellikle yapay zekânın ne olduğu, nasıl çalıştığı ve etik karar alma süreçlerinde nasıl bir rol üstlenebileceğine dair kavramların netleştirilmesini; değerlendirmelerin de bu teknik ve kavramsal çerçeve üzerine inşa edilmesini gerektiriyor.

Bu açıdan yapay zekâ (Artificial Intelligence - AI) kavramının tanımlanması, geleneksel sistemlerle olan temel farklarının ortaya konulması ve etik boyutunun bu çerçevede değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Avrupa Birliği’nin 2024 yılında kabul ettiği Yapay Zekâ Yasası’na (Artificial Intelligence Act) göre yapay zekâ, farklı özerklik seviyelerinde çalışabilen, konuşlandırıldıktan sonra adaptasyon gösterebilen ve tahmin, içerik, öneri ya da karar üretebilen makine tabanlı bir sistemdir. Bu tanım ile yapay zekânın sadece önceden programlanmış komutları uygulayan geleneksel yazılımlardan farklı olarak; belirsiz durumlara tepki verebilen, çevresinden öğrenebilen ve kendi davranışlarını geliştirebilen bir sistem olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla yapay zekâ, klasik otomasyon sistemlerinden farklı olarak hem özerk öğrenme ve karar verme yeteneğine sahiptir hem de bu yetenekleri kullanırken etik sınırlarla uyumlu biçimde yönlendirilmesi gereken bir teknolojidir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 2024’te kabul ettiği ilk küresel yapay zekâ kararı ise bu teknolojinin etik boyutuna

dikkat çeker. UNESCO’nun 2021 tarihli Etik Tavsiye Belgesi’ne dayanan bu kararda, yapay zekâ sistemlerinin insan hakları, insan onuru, adalet, şeffaflık ve insan denetimi gibi temel ilkelere uygun şekilde geliştirilmesi gerektiği ifade edilir. Bu yaklaşım, yapay zekâyı yalnızca teknik bir araç olarak değil, toplumsal etkileri ve etik ilkeleri gözetmesi gereken bir aktör olarak da ele alır.

Yapay zekâ gerçekten etik karar verebilir mi?

Etik karar almak yalnızca bir davranış ya da eylemin doğru veya yanlış olup olmadığını belirlemekle sınırlı olmayan, çoğu zaman birbiriyle çelişen değerler arasında denge kurmayı gerektiren çok katmanlı bir süreçtir. Bu süreçte karar verici, yalnızca sonucun doğrudan etkilerini değil, aynı zamanda kararın oluşumundaki amacı, bağlamı, riskleri, kurumsal sorumlulukları ve toplumsal etkileri de dikkate almalıdır. İnsanı merkeze alan, empatiye dayalı ve şeffaf bir yaklaşım benimsenmediği sürece, teknik olarak başarılı görünen kararlar bile kurumsal veya kişisel itibarı ve toplumsal güveni zedeleyebilir.

Yapay zekâ sistemlerinin günümüzde karar verme süreçlerinde giderek daha fazla rol üstlenmesi ile şu soru daha önemli bir hale geliyor: Yapay zekâ gerçekten etik karar verebilir mi, yoksa yalnızca efektif bir karar mı üretir? Yapay zekâ algoritmaları; belirli kurallar, veri örüntüleri ve istatistiksel hesaplamalar yoluyla belirli çıktılar oluşturabilir ve kararlar verebilir ancak etik karar verme, yalnızca sonuca değil, kararın nasıl alındığına, hangi değerler arasında tercih yapıldığına ve bu tercihin sorumluluğunun kim tarafından üstlenildiğine odaklanan karışık bir süreçtir.

Yapay zekâ sistemleri, etik olarak nitelendirebileceğimiz ancak aslında herhangi bir değer muhasebesine dayanmayan kararlar üretebilir. Hatta çözülmesi imkansız etik dilemmalar arasında da kalabilir. Ayrıca yapay bir öznenin “iyi” ya da “doğru” olanı seçmesi, gerçek anlamda etik bir

tercih değil, programlanmış tepkilerin mekanik sonucu olabilir. Bu nedenle, özellikle insan hayatını etkileyen alanlarda yapay zekânın karar üretimi dikkatle ele alınmalı; nihai sorumluluğu taşıyacak olanın her zaman insan iradesi olması gerektiği unutulmamalıdır.

Algoritmalar, önyargıları yeniden üretebilir

Bu ilke, insan kaynakları gibi doğrudan bireylerin yaşamlarını etkileyen bir alanda daha da yaşamsal hale gelir. Çünkü işe alım, değerlendirme, izleme ve kariyer planlaması gibi süreçlerde yapay zekânın kararları sadece teknik değil, aynı zamanda etik sonuçlar hatta dilemmalar doğurur. İşte bu nedenle, yapay zekâ destekli sistemlerin hangi noktalarda insan denetimi gerektirdiği, nerede etik sınırların aşılabileceği sorularını açıkça sormak ve cevaplamak gerekir.

Yapay zekâ sistemleri insan kaynakları süreçlerinde özellikle işe alım, performans değerlendirme ve çalışan izleme alanlarında hız ve verimlilik sağlamak amacıyla kullanılıyor. Ancak bu uygulamalar, etik açıdan dikkatle ele alınmadığında ciddi sorunlara yol açabilir. Özellikle işe alımda kullanılan algoritmalar, geçmiş verilerden öğrendiği önyargıları yeniden üretebilir. Örneğin bir teknoloji şirketinin geliştirdiği ve daha sonra iptal ettiği işe alım algoritması, erkek adayları sistematik olarak tercih etmişti. Bunun nedeni, geçmiş işe alım verilerindeki cinsiyet dengesizliğinin algoritma tarafından “başarı göstergesi” olarak öğrenilmesiydi.

Bunun yanı sıra yapay zekâ destekli performans sistemleri; çalışanların üretkenliği, hedef gerçekleştirme oranları, dijital ortamdaki davranışları ve geribildirimleri gibi verileri sürekli izleyerek puanlamalar yapabiliyor. Ancak bu sistemler,

sayısallaştırılmayan pek çok bağlamsal unsuru –örneğin duygusal emek, ekip içi denge, kriz anındaki katkı gibi nitelikleri- değerlendirme dışında bırakabiliyor. Bu da çalışanları “ölçülebilir” olanı önceliklendirmeye yani sistemin beklentilerine göre davranmaya yönlendirir. Örneğin bazı büyük e-ticaret şirketlerinde, yapay zekâ tabanlı sistemlerle çalışanların tuvalet ve mola süreleri bile izleniyor, belirlenmiş eşikleri aşan çalışanlar, otomatik uyarı sistemleriyle karşı karşıya kalabiliyor. Sınırların belirsizleştiği bu noktada yapay zekâ, yalnızca teknik bir araç değil, aynı zamanda kurumsal kültür ve çalışan hakları açısından da önemli bir etik sorun haline geliyor.

Hedefimiz, Türkiye'nin etik kapasitesini artırmak

Bu açıdan bakıldığında, yapay zekânın insan kaynakları süreçlerindeki varlığı kurumsal etik anlayışın da test edildiği bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Algoritmik kararların hız ve verimlilik sağlama potansiyeli ancak bu kararların ardından insan iradesi bulunduğu kurumsal itibarı destekleyebilir.

Etik ve İtibar Derneği olarak bizler de, yapay zekâ alanındaki gelişmeleri etik karar alma ilkeleriyle birlikte ele alıyor; bu teknolojilerin etik ilkelere, uyum kültürüne, şeffaflığa, hesap verebilirliğe ve adalet ilkesine uygun biçimde kullanılmasını savunuyoruz. Gün geçtikçe gelişen ve derinleşen yapay zekâ mevzuatlarına uyum sağlamak, aynı zamanda Türkiye'nin bu alandaki kurumsal farkındalığını ve etik kapasitesini artırmak da öncelikli hedeflerimiz arasında yer alıyor. Teknoloji ilerlerken insanı merkeze alan etik yaklaşımların güçlenmesinin yalnızca bugünün değil, geleceğin de itibarlı kurumlarını inşa edeceğine inanıyoruz.

